

Daniel Burakowski, Wiesława Lizińska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Olsztyn, Polska

e-mail: daniel.burakowski@uwm.edu.pl, wieslawa.lizinska@uwm.edu.pl

ORCID 0009-0003-5266-2161 | 0000-0002-6957-2846

ZJAWISKO DEPOPULACJI NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE A POZIOM KONKURENCYJNOŚCI GOSPODARKI W UJĘCIU MIĘDZYREGIONALNYM

DEPOPULATION IN RURAL AREAS IN POLAND AND THE LEVEL OF INTERREGIONAL
COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY

Słowa kluczowe: depopulacja na obszarach wiejskich, typologia Webba, konkurencyjność regionów

Keywords: depopulation in rural areas, Webb's typology, regional competitiveness

Streszczenie

Celem artykułu była ocena zależności pomiędzy konkurencyjnością gospodarki na poziomie województw a sytuacją demograficzną obszarów wiejskich w Polsce w latach 2013–2023. Na podstawie danych wykorzystywanych w EU Regional Competitiveness Index wyodrębniono grupy regionów pod względem ich konkurencyjności, a następnie dokonano oceny zmian sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich z wykorzystaniem klasyfikacji J.W. Webba. Na podstawie dokonanej analizy należy wywnioskować, że niezależnie od poziomu konkurencyjności województw, sytuacja demograficzna na obszarach wiejskich w całej Polsce uległa pogorszeniu – głównie wskutek migracji.

Abstract

The aim of the paper was to assess the relationship between the competitiveness of the economy at the level of voivodeships and the demographic situation in rural areas in Poland in 2013-2023. Based on the data used in the EU Regional Competitiveness Index, groups of regions were distinguished in terms of their competitiveness and then changes in the population situation in rural areas were assessed using J.W. Webb's classification. Based on the analysis, it should be concluded that regardless of the level of competitiveness of the voivodeships, the demographic situation in rural areas across Poland has regressed - mainly due to migration.

WPROWADZENIE

Niedobór kapitału ludzkiego, zarówno pod względem ilości, jak i jakości, ogranicza możliwości wzrostu gospodarczego na danym obszarze. Powstała w ten sposób luka uniemożliwia pełne wykorzystanie potencjału dostępnych zasobów [Mamica, 2001, s. 7–11; zob. też: Khan i in., 2020, s. 2–3].

Depopulacja jest zjawiskiem demograficzno-przestrzennym polegającym na zmniejszeniu liczby mieszkańców danego terytorium stosunku do poprzedniego okresu. Powstanie tego zjawiska może wynikać z ujemnego przyrostu naturalnego, ujemnej migracji netto lub z wystąpienia obu tych zjawisk jednocześnie [Eberhardt, 1989, s. 23; zob. też: Fihel, Okólski, 2019, s. 1; Gil-Alonso, Bayona-i-Carrasco, Pujadas-Rubies, 2023, s. 280].

Jednym z efektów zjawiska depopulacji, wynikającym ze ścisłego powiązania z aspektami społeczno-ekonomicznymi, jest powstanie pewnej „spirali” dynamizującej wyludnianie się obszaru, na którym występuje depopulacja [Markowski, 2022, s. 140–141; Burakowski, Lizińska, 2024, s. 20; zob. też: Zagórowska, 2021, s. 290].

Depopulacja nie występuje równomiernie przestrzennie. Na poziomie różnych układów terytorialnych może stanowić zatem problem rozwojowy o zróżnicowanym natężeniu, determinującym konkurencyjność poszczególnych regionów. Konkurencyjność regionalna jest bowiem problemem, który integruje w perspektywę gospodarczą z perspektywą mieszkańców funkcjonujących i zamieszkujących na danym obszarze geograficznym. Zgodnie z tym ujęciem konkurencyjność regionalna może być definiowana jako zdolność do zapewnienia atrakcyjnego i trwałego środowiska do życia oraz pracy dla przedsiębiorstw i mieszkańców, czego ważnym elementem może być zjawisko depopulacji [Gołębiewski, Podlińska, 2015, s. 8].

W literaturze obszarami szczególnie wyróżnianym ze względu na występowanie zjawiska depopulacji są obszary peryferyjne. Oprócz obszarów peryferyjnych, miejscami, gdzie występuje problem związany z wyludnianiem, są obszary wiejskie [González-Leonardo, Newsham, Rowe, 2023, s. 496; Johnson, Lichter, 2019, s. 5].

Biorąc pod uwagę, że obszary wiejskie w Polsce stanowią ponad 90% powierzchni kraju [Morze, 2024, s. 25], obszary peryferyjne są określane jako obszary o relatywnie gorszej pozycji społeczno-gospodarczej, a także fakt, że te dwa rodzaje obszarów są uznawane jako główne miejsca występowania zjawiska depopulacji, celem artykułu uczyniono wskazanie zależności pomiędzy konkurencyjnością regionów a sytuacją ludnościową na obszarach wiejskich.

PRZEGLĄD LITERATURY

Jako podstawowe determinanty wzrostu gospodarczego wymieniany jest kapitał fizyczny, rozumiany jako m.in. posiadane urządzenia i wiedza techniczna, a także zasoby ludzkie [Lucas Jr, 1988, s. 40; Woźniak, 2008, s. 107]. Jednak ze wszystkich wymienionych wcześniej czynników, za kluczowy uznawany jest kapitał ludzki [Angrist i in., 2021, s. 403; Kogut-Jaworska, Ociepa-Kicińska, 2024, s. 67; Rossi, Weber, 2024; Roszkowska, 2013, s. 125], ponieważ dzięki niemu możliwe jest zwiększenie produktywności kapitału fizycznego [Lucas Jr, 1988, s. 40].

Jak wskazuje Domański [2000, s. 36–40] kapitał ludzki jest także ważną determinantą postępu technicznego i zdolności absorpcyjnych gospodarki oraz rozwoju gospodarczego i konkurencyjności strukturalnej. Nawiązując do relacji pomiędzy wzrostem gospodarczym a kapitałem ludzkim należy zwrócić uwagę na pewną prawidłowość. Wskazuje się bowiem, że do osiągnięcia kolejnych etapów rozwoju gospodarczego, a także utrzymania trwałej tendencji wzrostu niezbędne są inwestycje ponoszone m.in. na kształcenie, badania naukowe oraz ochronę zdrowia. Do podtrzymania rozwoju konieczne są zatem coraz większe nakłady skierowane na człowieka, jego umiejętności, a także wiedzę. Jednak do wejścia na ścieżkę stabilnego, zrównoważonego wzrostu, postępu technicznego i zdolności konkurencyjnych niezbędna jest pewna nadwyżka tempa wzrostu inwestycji w kapitał ludzki ponad inwestycje w kapitał rzeczowy.

Kapitał ludzki jest bowiem jednym z głównych elementów mających wpływ na budowę konkurencyjności regionu. Jest to czynnik, który obok szeroko rozumianej infrastruktury oraz kapitału społecznego wyczerpuje warunki realizacji wysokiej konkurencyjności gospodarki. Są to zatem czynniki, których wystąpienie daje bardzo duże gwarancje pomyślnego tempa rozwoju regionu. Jeden z najważniejszych czynników konkurencyjności jakim jest innowacyjny charakter gospodarki jest skutkiem nagromadzenia w regionie kapitału ludzkiego i społecznego oraz dobrej infrastruktury [Kotarski, 2013, s. 7]. Kapitał ludzki odgrywa kluczową rolę na dwóch poziomach ekonomicznych. W ujęciu makroekonomicznym stanowi ogólną jakość zasobów ludzkich dostępnych w danym państwie, wpływającą na wzrost gospodarczy [Mamica, 2001, s. 11]. Z kolei w ujęciu mikroekonomicznym bezpośrednio kształtuje rozwój firm, determinując ich konkurencyjność oraz zrównoważony rozwój [Widarni, Bawono, 2021, s. 31].

Spośród elementów wpływających na jakość kapitału ludzkiego wskazuje się m.in. poziom i jakość wykształcenia, umiejętności poszczególnych osób w danej branży [OECD, 2025; zob. też: Danielak, 2024, s. 17], a także zdrowie [Liberda, Tokarski, 2004, s. 16]. Istotny wpływ na efektywność kapitału ludzkiego na danym obszarze ma również struktura demograficzna ludności. Oprócz aspektów wpływających na jakość kapitału ludzkiego, ważna jest także jego dostępność na danym terytorium. Liczba ludności na danym obszarze nie jest jedynie bowiem determinantą rynku pracy, czynnik ten istotnie kształtuje również popyt na dobra i usługi [Mamica, 2001, s. 7–8].

Jak wskazuje Roszkowska [2005, s. 51] ludność przemieszcza się w poszukiwaniu relatywnie lepszych warunków życiowych. Występowanie takiego zjawiska jest szczególnie dostrzegane w przypadku przemieszczania się ludności ze wsi do miast. Na decyzje migracyjne istotnie wpływa wówczas także dostępność zatrudnienia bądź relatywnie większe wynagrodzenia dostępne na terenach miejskich, względem terenów wiejskich [Selod, Shilpi, 2021, s. 4–11; Ślusarz, 2024, s. 282–283].

Na zmianę liczby ludności z jednej strony pozytywnie wpływa osiągany wzrost gospodarczy, lecz tę zależność można zaobserwować w długim horyzoncie czasowym [Barlow, 1994, s. 154–158]. Wynika to z faktu, że realny wpływ elementów pośrednio kreujących wzrost gospodarczy (np. wydatki na edukację) wobec zmiany liczby ludności, można właściwie ocenić dopiero w dłuższym okresie [Simon, 2019, s. 325]. Dlatego osiągnięcie wzrostu bądź stabilizacji liczby ludności na danym obszarze jest zależne m.in. od odpowiedniego wykorzystywania zarówno aktualnych możliwości społeczno-gospodarczych danego obszaru, jak i uwzględniania wykorzystania pojawiających się coraz to nowszych, potencjalnych czynników wzrostu gospodarczego [Eberhardt, 1989, s. 131].

Wymienione wcześniej elementy mogące wpłynąć na podjęcie decyzji o emigracji przez mieszkańców danego obszaru (m.in. dysproporcja w poziomie wynagrodzenia, dostępność zatrudnienia czy możliwości zdobywania wykształcenia) stają się jednym z wielu czynników, w wyniku których powstaje zjawisko określane mianem depopulacji [Hryniewicz, Ślusarz, 2020a, s. 121–122].

Jako jedną z głównych przyczyn wyludniania, wskazuje się migrację młodej ludności z obszarów relatywnie gorszych pod względem ich stanu społeczno-ekonomicznego. Z tego względu, depopulacja jest zjawiskiem znacznie częściej występującym na obszarach wiejskich, ponieważ w porównaniu do miast, są one relatywnie mniej rozwinięte [Funabashi, 2018, s. 23; Moscouer i in., 2024, s. 45; Hryniewicz, Ślusarz, 2020b, s. 167–168]. Występujące dysproporcje, w wyniku których ludność decyduje się opuścić dane miejsce, dotyczą m.in. sektora usług, edukacji czy ochrony zdrowia [Bernard, Keim-Klärner, 2023, s. 465]. Problem ten może być jeszcze pogłębiany, gdy na terenie danego obszaru nie są rozwinięte na wystarczającym poziomie możliwości komunikacyjne. W wyniku niedostatecznie rozwiniętych możliwości transportowych, pogłębiają się różnice pomiędzy regionami rozwiniętymi względem regionów relatywnie słabszych [Castanho i in., 2020, s. 1].

Z perspektywy społeczno-ekonomicznej, wystąpienie depopulacji na danym obszarze wiąże się z negatywnymi konsekwencjami. Na skutek wyludniania dany obszar charakteryzuje się m.in. odpływem

młodej ludności, starzeniem się społeczeństwa, zmniejszeniem liczby urodzeń, a także wykluczeniem społecznym. Jeszcze innym skutkiem depopulacji, jest pogorszenie oferowanych usług i wreszcie zmniejszenie atrakcyjności inwestycyjnej obszaru [Majdzińska, 2022, s. 67–68].

Ze względu na brak perspektyw rozwojowych oraz stagnację gospodarczą danego regionu, jest on opuszczany przez osoby młode. Prowadzi to do zmniejszenia wskaźnika urodzeń i starzenia się społeczeństwa. Wraz ze zmniejszeniem liczby ludności na danych terytoriach pogorszeniu ulega dostępność m.in. świadczonych usług, ponieważ ich świadczenie staje się droższe lub mniej opłacalne. Wraz ze zmniejszeniem aktywności gospodarczej maleje również wielkość rynku pracy, co sprawia, że obszar depopulacyjny staje się coraz mniej atrakcyjnym miejscem do życia. To z kolei może prowadzić do nowego procesu migracji, który pogłębiłby kryzys demograficzny [Entrena-Durán, Soriano-Miras, Duque-Calvache, 2020, s. 152–153; González, Soler-Vaya, 2024, s. 1]. Przedstawiony powyżej mechanizm przyczynowo-skutkowy jest określany „spiralą depopulacyjną”, ponieważ wyludnianie pogarsza strukturę ludności, czego konsekwencją jest pogorszenie infrastruktury życiowej, co w rezultacie ponownie prowadzi do utraty liczby ludności [Zagórska 2021, s. 290].

Regiony, na obszarze których występują problemy związane m.in. z zaburzonym rozwojem gospodarczym oraz niekorzystnymi zjawiskami demograficznymi, określa się mianem obszarów problemowych. Pojęcie to znajduje również zastosowanie w odniesieniu do uwarunkowań charakterystycznych dla obszarów peryferyjnych [Kraska, Kot, 2021, s. 95].

Mając na uwadze opisany wcześniej mechanizm dynamizujący to zjawisko, można zauważyć, że charakterystyczne elementy dla obszarów peryferyjnych są jednocześnie wymienionymi bodźcami istotnie wpływającymi na wyludnianie się danego miejsca.

W nawiązaniu do Polski, obszarami wskazywanymi jako miejsca, gdzie problem wyludniania występuje najczęściej, wymieniane są właśnie obszary peryferyjne, a także obszary wiejskie oraz małe i średnie miasta [Szukalski, 2019, s. 1]. W tym miejscu warto zaznaczyć, że wystąpienie sytuacji, gdy liczba ludności ulega zmniejszeniu również w miastach, jest charakterystyczna dla krajów, w których liczba ludności ogółem także ulega zmniejszeniu [González-Leonardo, Newsham, Rowe, 2023, s. 496]. Polska jest przykładem takiego państwa, ponieważ według Banku Danych Lokalnych liczba jej mieszkańców od 2012 r. systematycznie maleje¹ [BDL, 2025].

Występowanie obszarów peryferyjnych w Unii Europejskiej jest zjawiskiem o szerokim zasięgu, ponieważ ich udział jest szacowany na ponad 45%. Co warto podkreślić, około 80% obszarów peryferyjnych w Unii Europejskiej stanowią obszary wiejskie [Blečić i in., 2023, s. 2]. Również w przypadku Polski, skala występowania problemu peryferyjności jest względnie wysoka. Obszarami peryferyjnymi w Polsce są tereny tzw. Polski Wschodniej, czyli woj. warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie oraz podkarpackie [Adamowicz, Zwolińska-Ligaj, 2020, s. 10].

METODYKA BADAŃ

Ujęte w artykule analizy przeprowadzono adekwatnie do sformułowanego celu, a zatem w pierwszej kolejności dokonano oceny konkurencyjności województw w Polsce, na podstawie której pogrupowano regiony pod względem jej poziomu. Kolejny etap dotyczył oceny sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich w Polsce, z wykorzystaniem typologii Webba. Ostatni etap analiz dotyczył diagnozy sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich w kontekście poziomu konkurencyjności województw. Aby dokonać oceny konkurencyjności poszczególnych województw, wykorzystano dane, na podstawie których wyznaczany jest *EU Regional Competitiveness Index* (RCI). RCI składa się z 3 indeksów cząstkowych (wraz z tworzącymi je filarami): (1) podstawowy – instytucjonalny, makroekonomiczny,

¹ Niewielki wzrost liczby ludności nastąpił jedynie w 2017 r. w relacji do 2016 r.

infrastrukturalny, zdrowia, edukacji podstawowej; (2) efektywności – szkolnictwa wyższego, rynku pracy, rozmiaru rynku; (3) innowacyjności – możliwości technologicznych, otoczenia biznesowego, innowacji [Eurostat, 2025].

Wskaźniki wykorzystywane do budowy RCI nawiązują do składowych wzrostu gospodarczego [zob. też: Lucas Jr, 1988, s. 40] pośrednio (jak np. filar otoczenia biznesowego), a także bezpośrednio (jak np. filar infrastrukturalny czy filar zdrowia). Grupy województw zostały wyznaczone poprzez wykorzystanie metody Warda [Stanisz, 2007, s. 122–127]. W wyniku dokonanej oceny wyszczególniono oraz nadano nazewnictwo dla 4 grup województw pod względem poziomu konkurencyjności: wysoko rozwinięty, umiarkowanie rozwinięty, przeciętnie rozwinięty oraz peryferyjny.

W przypadku oceny zmiany sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich w Polsce, w pierwszej kolejności przeanalizowano w jakim stopniu zmieniła się liczba ludności w 2023 r. w relacji do 2013 r. Zastosowanie dłuższego szeregu czasowego w przypadku danych demograficznych było uzasadnione do przeprowadzenia dokładniejszej analizy, co sprzyja identyfikacji trendów w przypadku sytuacji ludnościowej. Następnie dokonano klasyfikacji obszarów wiejskich w Polsce pod względem sytuacji demograficznej. W tym celu zastosowano typologię J.W. Webba [1963] w której, na podstawie wartości przyrostu naturalnego i salda migracji, dokonywany jest podział poszczególnych jednostek terytorialnych według klas oznaczonych literami od A do H. Pierwsze, w kolejności alfabetycznej, typy A-D dotyczą jednostek terytorialnych o pozytywnym charakterze sytuacji ludnościowej (osiągają wzrost liczby ludności). Typy od E do H dotyczą jednostek o negatywnym charakterze sytuacji ludnościowej – na ich obszarze liczba ludności ulega zmniejszeniu. Charakterystyka poszczególnych przypadków występujących w wykorzystanej typologii sytuacji ludnościowej jest następująca:

- typy pozytywne (wzrost liczby ludności): A (dodatni przyrost naturalny przewyższa ujemne saldo migracji), B (dodatni przyrost naturalny jest wyższy od dodatniego salda migracji), C (dodatni przyrost naturalny jest niższy od dodatniego salda migracji), D (dodatnie saldo migracji z nadwyżką rekompensuje ujemny przyrost naturalny),
- typy regresywne (zmniejszenie liczby ludności): E (ujemny przyrost naturalny nie jest rekompensowany przez dodatnie saldo migracji), F (zmniejszenie liczby ludności powodowane jest w większym stopniu ujemnym przyrostem naturalnym niż ujemnym saldem migracji), G (zmniejszenie liczby ludności powodowane jest w większym stopniu ujemnym saldem migracji niż ujemnym przyrostem naturalnym), H (ujemne saldo migracji nie jest rekompensowane przez dodatni przyrost naturalny) [Webb, 1963, s. 132].

Wszystkie niezbędne dane do zdiagnozowania sytuacji demograficznej pozyskano z Banku Danych Lokalnych. Uwzględniono zatem: stanu ludności, wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności, a także wskaźnik salda migracji na pobyt stały na 1000 ludności.

Dodatkowo należy wskazać, że za obszary wiejskie w badaniu przyjęto gminy wiejskie oraz obszary wiejskie znajdujące się na terenie gmin miejsko-wiejskich. Ze względu na zmiany administracyjne związane ze zmianą statusów gmin wiejskich oraz miejsko-wiejskich, część jednostek wyeliminowano z analizy, co skutkowało zmniejszeniem pierwotnego zbioru o około 4%.

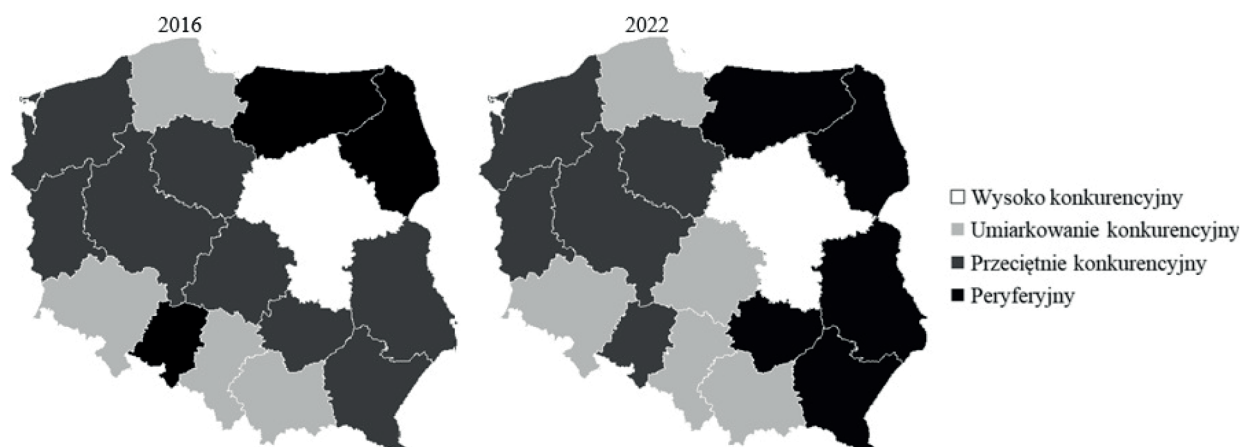
Ostatnim etapem badań było ustalenie zależności pomiędzy poziomem konkurencyjności osiąganym przez grupy regionów, a sytuacją demograficzną na obszarach wiejskich. Wykonana analiza miała charakter porównawczy, bez stosowania testów statystycznych.

WYNIKI BADAŃ

W wyniku wykorzystania elementów budujących wskaźnik RCI oraz metody Warda (Rysunek 1), można zaobserwować pewną zależność nawiązującą do historii Polski. Mianowicie, próbując podzielić Polskę względem granic byłego zaboru pruskiego i rosyjskiego (czyli między województwami mazowieckim i wielkopolskim) jednocześnie zostanie uzyskany podział na Polskę lepiej rozwiniętą (część zachodnia) oraz słabiej rozwiniętą (część wschodnia) [zob. też: Stanny, Rosner, Komorowski, 2023]. W nawiązaniu do wskazanego podziału można zauważyć, że regiony, które osiągnęły wyższy stopień konkurencyjności w 2022 r. względem 2016 r., położone są jedynie w zachodniej części Polski². Natomiast regiony, które w 2022 r. zostały zakwalifikowane do grupy obszarów o najniższym poziomie konkurencyjności lub należały do niej w całym badanym okresie, są położone głównie we wschodniej części kraju. Należy również podkreślić, że regiony, które w wyniku grupowania w 2022 r. zostały zakwalifikowane do grupy regionów peryferyjnych, w literaturze są określane jako Polska Wschodnia, czyli grupa województw określanych mianem peryferyjnych [Adamowicz, Zwolińska-Ligaj, 2020, s. 10].

Rysunek 1. Klasyfikacja regionów w Polsce w 2016 r. i 2022 r. na podstawie wskaźnika RCI przy wykorzystaniu metody Warda

Figure 1. Classification of regions in Poland in 2016 and 2022 based on RCI using Ward's method

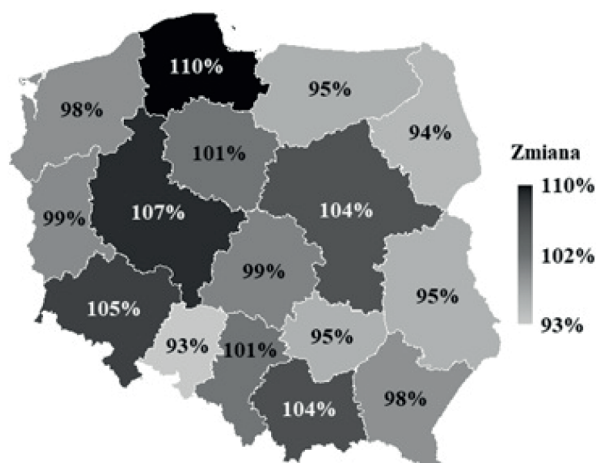
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: EU Regional Competitiveness Index 2.0 – 2022 edition, https://ec.europa.eu/regional_policy/assets/regional-competitiveness/index.html#/start (dla 2016 r. i 2022 r.).

Dokonując analizy sytuacji ludnościowej w 2023 r. w relacji do 2013 r. można zaobserwować zróżnicowanie zmian liczby ludności na obszarach wiejskich w całej Polsce (Rysunek 2). Odwołując się do przedstawionej wcześniej klasyfikacji regionów można zauważyć, że obszary wiejskie charakteryzujące się największym ubytkiem liczby ludności dotyczą głównie województw, które przynajmniej raz badanym okresie charakteryzowały się najniższym poziomem konkurencyjności, czyli woj. warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie i opolskie. Wyjątkowy pod tym względem jest ostatni z wymienionych regionów, który pomimo osiągnięcia przeciętnego poziomu konkurencyjności w 2022 r. (w porównaniu do 2016 r. peryferyjny) wyludniał się. Problematyczność oceny rzeczywistej sytuacji demograficznej woj. opolskiego została szerzej wyjaśniona przez zespół Jończy [zob. też: Dolińska, Jończy, 2021].

² Woj. łódzkie ze względu na centralne położenie nie zakwalifikowano ani do części wschodniej ani zachodniej.

Rysunek 2. Zmiana liczby ludności na obszarach wiejskich w Polsce w 2023 r. w relacji do 2013 r.

Figure 2. Change in population in rural areas in Poland in 2023 in relation to 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ludność wg grup wieku i płci, BDL, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> (dla 2013 r. i 2023 r.).

Analizując województwa charakteryzujące się pozytywną zmianą sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich można zauważyć pewną zależność związaną z poziomem konkurencyjności. Oprócz woj. łódzkiego, na terenie każdego regionu charakteryzującego się umiarkowanym bądź wysokim poziomem konkurencyjności rosła liczba mieszkańców na obszarach wiejskich. Jednocześnie warto zwrócić uwagę, że w przypadku województw o przeciętnym poziomie konkurencyjności, fluktuacja liczby ludności na obszarach wiejskich była relatywnie niewielka³.

Biorąc pod uwagę wszystkie opisane przypadki należy podkreślić, że o ile możliwe jest wskazanie kierunku zmian sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich poszczególnych regionów zaklasyfikowanych do 4 grup pod względem ich konkurencyjności, o tyle nie można jednoznacznie określić w jakim stopniu poprawa poziomu konkurencyjności wpływa na rozmiar zmian sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich. Można to zaobserwować porównując np. 3 województwa o zróżnicowanej konkurencyjności i jednocześnie zaliczonych do tych samych grup w analizowanych okresach, czyli woj.: wielkopolskie (przeciętnie konkurencyjne), pomorskie (umiarkowanie konkurencyjne) i mazowieckie (wysoko konkurencyjne). W tej grupie województw bowiem, największym wzrostem liczby ludności na obszarach wiejskich charakteryzowało się woj. pomorskie, a najmniejszym wzrostem woj. mazowieckie.

Wartym podkreślenia jest fakt związany ze zmianą liczby ludności na obszarach wiejskich w regionach, które w całym badanym okresie przynajmniej raz charakteryzowały się statusem peryferyjnego pod względem konkurencyjności. Mianowicie, w każdym z regionów spełniających ten warunek, liczba ludności na obszarach wiejskich ulegała zmniejszeniu.

Na podstawie przeprowadzonej analizy nie można jednoznacznie określić, że wraz ze zwiększeniem poziomu konkurencyjności liczba ludności na obszarach wiejskich ulega zwiększeniu w sposób proporcjonalny. Prawdopodobne jest jednak stwierdzenie, że osiągnięcie najniższego poziomu konkurencyjności na tle kraju nie wpływa korzystnie na wzrost liczby ludności na obszarach wiejskich, a utrzymywanie poziomu konkurencyjności co najmniej na poziomie umiarkowanym może pozytywnie oddziaływać na zmianę liczby ludności w dłuższym horyzoncie czasowym.

W celu przeprowadzenia poszerzonej analizy sytuacji ludnościowej wykorzystano typologię Webba (Rysunek 3). Zauważono, że w województwach, w których nastąpiła stosunkowo niewielka zmiana liczby ludności na obszarach wiejskich w badanym okresie (maks. o +/- 2 p.p. bądź nastąpił jeszcze

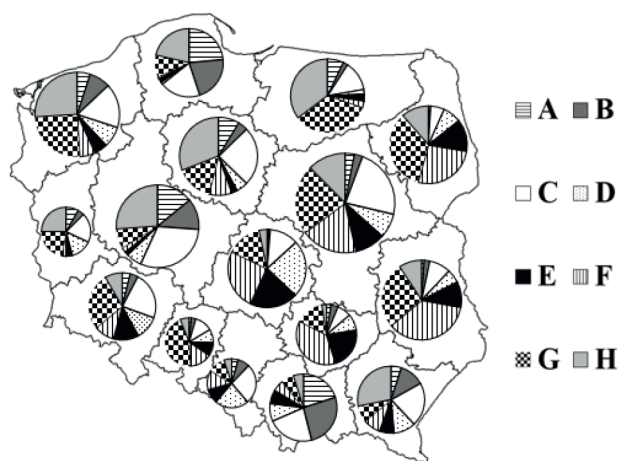
³ Z wyjątkiem woj. wielkopolskiego, na terenie którego nastąpił nieproporcjonalny wzrost liczby mieszkańców względem pozostałych regionów z grupy o tym poziomie konkurencyjności.

nieco większy wzrost, tak jak w przypadku woj. dolnośląskiego) już w 2013 r. charakteryzowały się przewagą udziału obszarów wiejskich o regresywnym typie sytuacji ludnościowej, względem typów pozytywnych⁴. Wyjątek pod tym względem stanowiło woj. śląskie, które w przeciwieństwie do woj. kujawsko-pomorskiego oraz dolnośląskiego charakteryzowało się większym udziałem obszarów wiejskich o pozytywnych typach sytuacji ludnościowej (ok. 61%). Można to wytłumaczyć tym, że wśród trzech wymienionych regionów woj. śląskie charakteryzowało się wyższym poziomem konkurencyjności, względem woj. kujawsko-pomorskiego oraz dolnośląskiego, co może potwierdzać sformułowane wcześniej stwierdzenie dotyczące poziomu konkurencyjności i zmiany liczby ludności.

Dwa województwa o największym wzroście liczby ludności na obszarach wiejskich, czyli woj. pomorskie oraz wielkopolskie, charakteryzowały się relatywnie częstym występowaniem sytuacji ludnościowej określanej mianem dualnie progresywnej (typy ludnościowe B i C – min. 40%) względem wszystkich negatywnych typów (maks. 37%). Natomiast województwa o największym zmniejszeniu liczby mieszkańców na obszarach wiejskich (woj. podlaskie, opolskie), charakteryzowały się relatywnie częstym występowaniem sytuacji ludnościowej określanej mianem dualnie regresywnej (typy ludnościowe F i G – min. 59%), względem wszystkich pozytywnych typów (maks. 25%). Jest to częściowe wytłumaczenie, dlaczego właśnie na terenie tych województw, nastąpiły relatywnie największe zmiany stanu ludności na tle kraju.

Rysunek 3. Sytuacja ludnościowa obszarów wiejskich w Polsce w 2013 r. wg typologii Webba

Figure 3. Population situation in rural areas in Poland in 2013 according to Webb's typology

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Migracje na pobyt stały gminne wg płci migrantów, w ruchu wewnętrznym i zagranicznym; Urodzenia żywe, zgoni i przyrost naturalny na 1000 ludności, BDL, <https://bdl.stat.gov.pl> (dla 2013 r.).

Z perspektywy obszarów wiejskich w 2013 r. głównym czynnikiem wpływającym na ich wyludnianie się był ruch przestrzenny ludności, co wynika z faktu, że jedynie w pięciu województwach (lubelskie, łódzkie, małopolskie, śląskie, świętokrzyskie) nie wystąpiła sytuacja, w której liczba typów ludnościowych określających migrację jako wiodący negatywny czynnik (typ G i H) była większa względem pozostałych negatywnych typów (E i F). Decydująca rola migracji jest odzwierciedleniem dysproporcji regionalnych występujących w Polsce, a w konsekwencji istotnie wpływa na proces wyludniania się, a także społeczno-gospodarczego kurczenia się obszarów peryferyjnych i ośrodków niemetroplitalnych [Solga, 2023, s. 53–54].

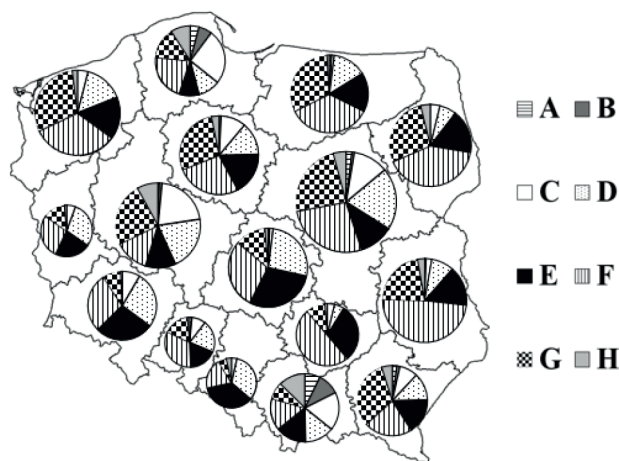
O wiele gorszą sytuację ludnościową można zaobserwować w 2023 r., bowiem jedynie w woj. małopolskim udział obszarów wiejskich o pozytywnej sytuacji ludnościowej (A, B, C, D – 49,7%) niemal

⁴ Najmniejsza różnica w grupie spełniającej ten warunek wystąpiła w woj. podkarpackim – typy regresywne (E, F, G, H) stanowiły około 51% wszystkich typów.

równoważył się względem tych o sytuacji negatywnej ludnościowej (E, F, G, H – 50,3%). Z grupy województw, w których w 2013 r. występowała negatywna sytuacja ludnościowa spowodowana głównie ujemnym saldem migracji, w 2023 r. jedynie w woj. wielkopolskim w dalszym ciągu wyludnianie się obszarów wiejskich było wywołane przeważnie na skutek ruchu przestrzennego ludności. W pozostałych regionach Polski, czynnikiem dominującym w wyludnianiu się, był ruch naturalny ludności (przewaga w występowaniu typów E i F, względem typów G i H).

Rysunek 4. Sytuacja ludnościowa obszarów wiejskich w Polsce w 2023 r. wg typologii Webba

Figure 4. Population situation in rural areas in Poland in 2023 according to Webb's typology

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Migracje na pobyt stały gminne wg płci migrantów, w ruchu wewnętrznym i zagranicznym; Urodzenia żywe, zgony i przyrost naturalny na 1000 ludności, BDL, <https://bdl.stat.gov.pl> (dla 2023 r.).

Jest to odzwierciedlenie pewnego mechanizmu opisanego przez Jończego [2024]. Wskazuje on bowiem, że jest to konsekwencja odpływu ludności młodej do miejsc relatywnie lepiej rozwijających się, szczególnie w ostatnich kilkunastu latach. W rezultacie, obszary o zmniejszającej się liczbie osób młodych charakteryzują się jednocześnie zmniejszaniem liczby urodzeń. Zależność ta jest relatywnie silniejsza na obszarach peryferyjnych [Jończy, 2024, s. 108–109].

Zestawiając zmiany sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich w Polsce ze zmianami i poziomem konkurencyjności danego regionu, można zaobserwować pewne zależności. Niemal wszystkie regiony o relatywnie najgorszej sytuacji ludnościowej i o największym zmniejszeniu liczby ludności na obszarach wiejskich, z perspektywy poziomu konkurencyjności należą do grupy województw Polski Wschodniej. Aspekt na jaki warto zwrócić uwagę dotyczy woj. opolskiego. Pomimo poprawy poziomu konkurencyjności względem województw peryferyjnych w 2022 r., obszary wiejskie woj. opolskiego wyludniały się. Jednak należy podkreślić, że sytuacja ludnościowa tego województwa w 2023 r. względem województw peryferyjnych różni się. O ile obszary wiejskie woj. opolskiego charakteryzują się również występowaniem negatywnej sytuacji ludnościowej, o tyle różni się stosunek sytuacji ludnościowej dualnie pozytywnej na korzyść wymienionego regionu (średni udział w Polsce Wschodniej wyniósł ok. 4%, w woj. opolskim ok. 9%) oraz dualnie negatywnej (średni udział w Polsce Wschodniej wyniósł ok. 64%, w woj. opolskim ok. 49%).

Porównując kierunki zmian sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich w regionach, które przez cały badany okres zaliczane były do wysoko bądź umiarkowanie konkurencyjnych, względem reszty obszarów wiejskich w Polsce, można zauważyć, że w całym badanym okresie charakteryzowały się one korzystniejszym udziałem pozytywnych typów sytuacji ludnościowej względem pozostałych grup województw (z wyjątkiem woj. wielkopolskiego które charakteryzowało się niższym poziomem konkurencyjności). Pomimo tego, że zmniejszyła się liczba pozytywnych typów sytuacji ludnościowej

wych na terenie tych regionów, pozostają one w relatywnie korzystniejszej sytuacji ludnościowej względem pozostałych regionów Polski. Oznacza to, że wysoki lub umiarkowany poziom konkurencyjności w dłuższym okresie może sprawić, że negatywne zmiany demograficzne na obszarach wiejskich mogą postępować wolniej.

W przypadku regionów, których poziom konkurencyjności w badanym okresie uległ pogorszeniu (woj. świętokrzyskie, lubelskie, podkarpackie), warto zwrócić uwagę na dwa aspekty. Województwo świętokrzyskie oraz lubelskie już w 2013 r. charakteryzowały się relatywnie wysokim udziałem typów sytuacji ludnościowej o charakterze dualnie regresywnej na obszarach wiejskich na tle kraju, natomiast w woj. podkarpackim nastąpił największy wzrost udziału typów sytuacji ludnościowych o charakterze dualnie regresywnej wśród wszystkich regionów Polski. Można zatem stwierdzić, że w przypadku woj. świętokrzyskiego i lubelskiego natężenie sytuacji ludnościowej dualnie regresywnej wpłynęło na obniżenie poziomu konkurencyjności tych regionów, natomiast w przypadku woj. podkarpackiego zmniejszenie poziomu konkurencyjności regionu mogło przyczynić się do pogorszenia sytuacji ludnościowej na tym obszarze.

Województwa o przeciętnym poziomie konkurencyjności w całym badanym okresie, tak jak w przypadku pozostałych województw w Polsce, cechują się podobnym kierunkiem zmian ludnościowych na obszarach wiejskich. W porównaniu do wszystkich województw określonych mianem peryferyjnych pod względem konkurencyjności osiągały relatywnie korzystniejszy udział typów sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich⁵, a pod względem regionów umiarkowanie lub wysoko konkurencyjnych – relatywnie gorszy⁶.

Warto też zwrócić szczególną uwagę na sytuację ludnościową na obszarach wiejskich w woj. zachodniopomorskim oraz kujawsko-pomorskim, czyli regionach na przeciętnym poziomie konkurencyjności w całym badanym okresie. Wymienione regiony w 2023 r. charakteryzowały się zbliżonym poziomem udziału dualnie regresywnej sytuacji ludnościowej co woj. lubelskie i świętokrzyskie w 2013 r. W konsekwencji może to sprawić, że w przyszłości poziom konkurencyjności w woj. zachodniopomorskim oraz kujawsko-pomorskim może ulec obniżeniu.

Odwołując się do rozważań teoretycznych Eberharda (1989) można uznać, że wyludnianie się obszarów wiejskich w Polsce, przebiega zgodnie z określonymi fazami rozwojowymi określonymi w literaturze [zob. też: Eberhard, 1989, s. 10]. Uwzględniając sytuację ludnościową na obszarach wiejskich w Polsce można wywnioskować, że czynnikiem dynamizującym negatywne sytuacje ludnościowe jest ujemne saldo migracji, które z upływem lat, staje się katalizatorem dla ujemnego przyrostu naturalnego. W konsekwencji, ujemny przyrost naturalny zaczyna przeważać nad ujemnym saldem migracji, co łącznie prowadzi do intensyfikacji depopulacji danego obszaru.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Odwołując się do diagnozy regionów Polski pod względem ich konkurencyjności i analizy sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich, można uznać, że istnieje zależność pomiędzy osiąganym poziomem i kierunkiem zmian konkurencyjności regionu, a sytuacją ludnościową obszarów wiejskich w danym regionie. Zauważalna jest bowiem relacja, wskazująca na relatywnie lepszą sytuację ludnościową na obszarach wiejskich w regionach o umiarkowanym i wysokim poziomie konkurencyjności. Mając jednak na uwadze kierunek oraz tempo zmian ludnościowych na obszarach wiejskich w Polsce, należy podkreślić, że pomimo utrzymywania lub zwiększenia poziomu konkurencyjności w większości

⁵ Z wyjątkiem woj. podkarpackiego, które w 2013 r. miało zbliżony udział pozytywnych typów sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich względem regionów o przeciętnym poziomie konkurencyjności w całym badanym okresie.

⁶ Z wyjątkiem woj. wielkopolskiego, które w 2023 r. miało większy udział pozytywnych typów sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich względem woj. mazowieckiego.

regionów, a także zwiększenia liczby ludności w niektórych z nich, sytuacja ludnościowa obszarów wiejskich uległa pogorszeniu w całym kraju. Może to oznaczać, że osiągnięty poziom konkurencyjności w Polsce w ostatnich latach nie był wystarczający, aby faktycznie wpłynąć na poprawę sytuacji ludnościowej na obszarach wiejskich. Zależność pomiędzy osiąganym poziomem konkurencyjności a sytuacją ludnościową w negatywnym ujęciu, jest szczególnie zauważana w regionach peryferyjnych. Obszary te oprócz najniższego poziomu konkurencyjności na tle kraju, charakteryzowały się stosunkowo największą liczbą utraconej ludności.

Biorąc pod uwagę fakt, że sytuacja ludnościowa województw o relatywnie wyższym poziomie konkurencyjności zmierza w podobnym kierunku, jak w województwach o niższym poziomie konkurencyjności 10 lat wcześniej, można spodziewać się, iż w przyszłości, negatywne zmiany demograficzne obszarów wiejskich w Polsce będą postępowały. Zakładając, że poziom konkurencyjności poszczególnych regionów ukształtuje się w przyszłości na zbliżonym poziomie do aktualnego, poziom konkurencyjności poszczególnych województw najprawdopodobniej zdecyduje o tempie zmian ludnościowych na poszczególnych obszarach wiejskich, lecz ich negatywny kierunek nie ulegnie zmianom.

W obliczu kierunku oraz dynamiki depopulacji, istotne jest podjęcie odpowiednich działań, aby przeciwdziałać dalszej eskalacji tego zjawiska. W tym celu zostały już zrealizowane w Polsce działania, które teoretycznie mogą skutecznie powstrzymać wyludnianie, a świadczy o tym m.in. uchwała rady ministrów z 2022 r. w sprawie ustanowienia polityki publicznej pt. „Strategia Demograficzna 2040”. Zawarte w niej założenia, dotyczące m.in. powierzenia większej odpowiedzialności jednostkom samorządów terytorialnych, uargumentowane tym, że mają one najlepszą wiedzę względem sytuacji społeczno-gospodarczej swojego obszaru, z perspektywy wdrażania możliwie najwłaściwszych instrumentów przeciwdziałającym depopulacji [M.P. 2022 poz. 1196], są właściwe. Mając na uwadze fakt, że depopulacja w Polsce jest zjawiskiem występującym głównie na obszarach wiejskich, opracowanie na poziomie państwa strategii skoncentrowanej na przeciwdziałaniu wyludnianiu się może okazać się bezskuteczne. Jest to spowodowane faktem, że obszary wiejskie w poszczególnych częściach Polski istotnie się różnią. Należy również podkreślić, że z perspektywy obszarów peryferyjnych, czyli miejsc których problem depopulacji szczególnie dotyczy, pomimo podobnych problemów społeczno-gospodarczych, także należy wskazać, że obszary wiejskie w tych regionach nie są jednorodne [Stanny, Komorowski, Rosner, 2021, s. 11–14]. Dlatego opracowanie skutecznej strategii przeciwdziałania depopulacji wymaga szczegółowej i wieloaspektowej diagnozy, która umożliwi indywidualną identyfikację złożonych uwarunkowań oraz mechanizmów tego procesu na danym terytorium [Hryniewicz, Ślusarz, 2020c, s. 20–21]. Jednak realny wpływ oraz ocena skuteczności m.in. wcześniej wskazanych rozwiązań będzie możliwa dopiero w długim horyzoncie czasowym.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M., 2020: *The “Smart Village” as a way to achieve sustainable development in rural areas of Poland*. Sustainability, nr 16/2020, s. 1–28, <http://doi.org/10.3390/su12166503>
- Angrist N., Djankov S., Goldberg P.K., Patrinos H.A., 2021. *Measuring human capital using global learning data*. Nature, nr 592/2021, s. 403–408. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41586-021-03323-7>
- Barlow R., 1994: *Population growth and economic growth: Some more correlations*. Population and Development Review, nr 1/1994, s. 153–165. DOI: <https://doi.org/10.2307/2137634>
- Bernard J., Keim-Klärner S., 2023: *Disadvantaged and Disadvantaging Regions: Opportunity Structures and Social Disadvantage in Rural Peripheries*. Tijdschrift voor economische en sociale geografie, nr 5/2023, s. 463–478. DOI: <https://doi.org/10.1111/tesg.12589>

Blečić I, Arnaldo C, Emanuel M, Valeria S, Serafino S, Giuseppe A.T. 2023: *Addressing Peripherality in Italy: A Critical Comparison between Inner Areas and Territorial Capital-Based Evaluations*. Land, nr 2/2023, s. 1-14. DOI: <https://doi.org/10.3390/land12020312>

Burakowski D., Lizińska W., 2024: *Depopulation of rural areas as peripheral areas in the Warmian-Mazury Voivodeship in comparison with the country*. Roczniki (Annals), nr 4/2024, s. 18-31. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.8092>

Castanho R.A., Behradfar A., Vulevic A., Naranjo Gómez J.M., 2020: *Analyzing Transportation Sustainability in the Canary Islands Archipelago*. Infrastructures, nr 5/2020, s. 1-14. DOI: <https://doi.org/10.3390/infrastructures5070058>

Danielak W., 2024: *Wpływ kapitału intelektualnego na zdolności innowacyjne małych przedsiębiorstw*. Zeszyty Naukowe Akademii Górnośląskiej, nr 4/2024, s. 16-25. DOI: <https://doi.org/10.53259/2024.04.02>

Dolińska A., Jończy R. (red.), 2020: *Procesy migracyjne w południowo-zachodniej Polsce w kontekście sytuacji na rynku pracy. Wybrane zagadnienia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.

Domański S.R., 2000: *Kapitał ludzki, podział pracy i konkurencyjność*. Gospodarka Narodowa, nr 7-8/2000, s. 32-46. DOI: <https://doi.org/10.33119/GN/113965>

Eberhardt P., 1989: *Regiony wyludniające się w Polsce*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich –Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.

EU Regional Competitiveness Index 2.0 - 2022 edition. Eurostat, 2023. Pobrano z: https://ec.europa.eu/regional_policy/assets/regional-competitiveness/index.html#/ – data dostępu 25.04.2025.

Fihel A., Okólski M., 2019: *Population decline in the post-communist countries of the European Union*. Population & Societies, nr 567/2019, s. 1-4

Gil-Alonso F., Bayona-i-Carrasco J., Pujadas-Rúbies I., 2023: *Is Spanish depopulation irreversible? Recent demographic and spatial changes in small municipalities*. Vienna Yearbook of Population Research, nr 1/2023, s. 277-308. DOI: <https://doi.org/10.1553/p-9fd9-h7g5>

Gołębiewski J., Podlińska O., 2015: *Determinanty konkurencyjności polskich regionów w Unii Europejskiej*. Przegląd zachodniopomorski, nr 2/2015, s. 7-20. DOI: <https://doi.org/10.18276/pz.2015.2-01>

Gómez J.M.N., Vulevic A., Couto G., Alexandre Castanho R., 2021: *Accessibility in European Peripheral Territories: Analyzing the Portuguese Mainland Connectivity Patterns from 1985 to 2020*. Infrastructures, nr 6/2021, s. 1-13. DOI: <https://doi.org/10.3390/infrastructures6060092>

González E.S.M., Soler-Vaya F., 2024: *Depopulation determinants of small rural municipalities in the Valencia Region (Spain)*. Journal of Rural Studies, nr 110/2024, s. 1-16. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrur-stud.2024.103369>

González-Leonardo M., Newsham N., Rowe F., 2023: *Understanding population decline trajectories in Spain using sequence analysis*. Geographical Analysis, nr 4/2023, s. 495-516. DOI: <https://doi.org/10.1111/gean.12357>

Hryniewicz J., 2020: *Depopulacja wyzwaniem polityki ludnościowej*. W: J. Hryniewicz, G. Ślusarz (red.) *Depopulacja: uwarunkowania i konsekwencje*. Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 19-37. Pobrane z: https://bws.stat.gov.pl/BWS/Depopulacja/Depopulacja_Uwarunkowania_i_konsekwencje.pdf – data dostępu 19.03.2025.

Human capital and educational policies. Organisation for Economic Co-operation and Development, 2025. Pobrano z: <https://www.oecd.org/en/topics/human-capital-and-educational-policies.html> – data dostępu 3.03.2025.

Inagawa H., 2018: *Introduction*. W: Y. Funabashi (red), *Japan's Population Implosion: The 50 Million Shock*. Palgrave Macmillan, Singapur, s. 1-25. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-10-4983-5_1

Johnson K.M., Lichter D.T., 2019: *Rural depopulation: Growth and decline processes over the past century*. Rural Sociology, nr 1/2019, s. 3-27. DOI: <https://doi.org/10.1111/ruso.12266>

Jończy R., 2023: *Migracje jako przyczyna wyludniania w skali regionalnej*. W: B. Solga (red.) *Migracje i rozwój regionu*. Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 53-66. Pobrane z: https://kd.stat.gov.pl/images/publikacje/07_KD_Migracje_i_rozwoj_regionu_.pdf – data dostępu 5.05.2025.

Jończy R., 2024: *Czy koniec wielkiej ucieczki z peryferii? O polską młodzież wobec migracji i rynku pracy w przeszłości i obecnie*. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, nr 3/2024, s. 105-127. DOI: <https://doi.org/10.4467/25444972SMPP.24.018.20576>

Khan Z., Hussain M., Shahbaz M., Yang S., Jiao Z., 2020. *Natural resource abundance, technological innovation, and human capital nexus with financial development: A case study of China*. *Resources Policy*, nr 65/2020, s. 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101585>

Kogut-Jaworska M., Ociepa-Kicińska E., 2024: *Human capital and innovation management - key aspects in the context of smart specialisation*. *Zeszyty Naukowe Akademii Górnośląskiej*, nr 4/2024, s. 66-72. DOI: <https://doi.org/10.53259/2024.04.07>

Kotarski H., 2013: *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów. Pobrane z: <https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/f0b22b4a-d379-4f74-a8d9-34a44a68f14c/content> – data dostępu 13.06.2025.

Kraska E., Kot J., 2021: *Dysproporcje regionalne w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce w latach 2009-2017*. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 4/2021, s. 94-110. DOI: <https://doi.org/10.15611/pn.2021.4.06>

Liberda B., Tokarski T., 2004: *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w krajach OECD*. *Gospodarka Narodowa*, nr 3/2004, s. 16-26. DOI: <https://doi.org/10.33119/GN/113742>

Lorente T.Á., de Oliveira J.L.S.S., Cardoso A.B., 2020: *The social problem of rural depopulation in Spain and Portugal*. W: F. Entrena-Durán, R. M. Soriano-Miras, R. Duque-Calvache (red.), *Social Problems in Southern Europe: A Comparative Assessment*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, s. 143-156. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781789901436.00021>

Lucas Jr. R.E., 1988: *On the mechanics of economic development*. *Journal of monetary economics*, nr 1/1988, s. 3-42. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7)

Ludność wg grup wieku i płci. Bank Danych Lokalnych, 2025. Pobrano z: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> – data dostępu 23.02.2025.

Majdzińska A., 2022: *Depopulacja i demograficzne następstwa tego procesu w makroregionie wschodnim Polski w drugiej dekadzie XXI wieku*. *Space – Society – Economy*, nr 33/2022, s. 65-96. DOI: <https://doi.org/10.18778/1733-3180.33.03>

Mamica Ł., 2001: *Kapitał ludzki jako podstawowy element konkurencyjności regionów*. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, nr 580/2001, s. 5-24. Pobrane z: <https://bazekon.uek.krakow.pl/zeszyty/10646> – data dostępu 6.04.2025.

Markowski K., 2020: *Przyczyny i konsekwencje depopulacji na Lubelszczyźnie*. W: J. Hryniewicz, G. Ślusarz (red.) *Depopulacja: uwarunkowania i konsekwencje*. Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 119-138. Pobrane z: https://bws.stat.gov.pl/BWS/Depopulacja/Depopulacja_Uwarunkowania_i_konsekwencje.pdf – data dostępu 19.03.2025.

Migracje na pobyt stały gminne wg płci migrantów, w ruchu wewnętrznym i zagranicznym. Bank Danych Lokalnych, 2025. Pobrano z: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> – data dostępu 23.02.2025.

Morze M. (red.), 2024: *Obszary wiejskie w Polsce w 2022 r.*, Urząd statystyczny w Olsztynie, Olsztyn. Pobrane z: https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5507/2/6/1/obszary_wiejskie_w_polsce_w_2022_roku._publikacja_w_formacie_pdf_4.pdf – data dostępu 25.04.2025.

Moscouver K., Seaman J., Hartman C.L., Coppens A.D., Falcone H., 2024: *Exploring the Role of Recreation in Rural NH Youths' Negotiation of Master Narratives*. *Journal of Outdoor Recreation, Education, and Leadership*, nr 4/2024, s. 45-62. DOI: <https://doi.org/10.18666/JOREL-2024-12502>

Rossi F., Weber M., 2024: *Human capital investments spur economic growth and development*. Protect and Invest in People. Pobrańe z: <https://blogs.worldbank.org/en/investinpeople/human-capital-investments-spur-economic-growth-and-development> – data dostępu 3.03.2025.

Roszkowska S., 2005: *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w ujęciu wojewódzkim*. Wiadomości Statystyczne, nr 4/2005, s. 46-67. Pobrańe z: https://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/DTASPKY6NFQMG312377FY72L5MDSL.G.pdf – data dostępu 3.04.2025.

Roszkowska S., 2013: *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Selod H., Shilpi F., 2021: *Rural-Urban Migration in Developing Countries: Lessons from the Literature*. World Bank Group. Pobrańe z: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/251941620915451700/pdf/Rural-Urban-Migration-in-Developing-Countries-Lessons-from-the-Literature.pdf> – data dostępu 18.03.2025.

Simon J.L., 2019: *The Economics of Population Growth*. Princeton University Press, New Jersey. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvcshzbq>

Ślusarz G., 2024: *Współczesne wyzwania demograficzne w obszarach wiejskich podkarpacia*. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, nr 1/2024, s. 281-295. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.3465>

Stanisz A., 2007: *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny. Tom 3. Analizy wielowymiarowe*. Statsoft Polska Sp. z o.o., Kraków.

Stanny M., Komorowski Ł., Rosner A., 2021: *The Socio-Economic Heterogeneity of Rural Areas: Towards a Rural Typology of Poland*. Energies, nr 16/2021, s. 1-21. DOI: <https://doi.org/10.3390/en14165030>

Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł., 2023: *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap IV. Dekada przemian społeczno-gospodarczych*. Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.

Szukalski P., 2019: *Depopulacja: dlaczego o niej nie mówimy?* Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny, nr 6/2019, s. 1-7. Szukalski, P., 2020: *Depopulacja w Polsce – kilka refleksji*. W: J. Hryniewicz, G. Ślusarz (red.) *Depopulacja: uwarunkowania i konsekwencje*. Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 167-170. Pobrańe z: https://bws.stat.gov.pl/BWS/Depopulacja/Depopulacja_Uwarunkowania_i_konsekwencje.pdf – data dostępu 19.03.2025.

Uchwała nr 244 rady ministrów z dnia 15 listopada 2022 r. w sprawie ustanowienia polityki publicznej pt. „Strategia Demograficzna 2040”. M.P. 2022 poz. 1196.

Urodzenia żywe, zgony i przyrost naturalny na 1000 ludności. Bank Danych Lokalnych, 2025. Pobrańo z: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> – data dostępu 23.02.2025.

Webb J.W., 1963: *The natural and migrational components of population changes in England and Wales, 1921–1931*. Economic Geography, nr 2/1963, s. 130-148. DOI: <https://doi.org/10.2307/142506>

Wesołowska M., 2022: *Wyludnianie się wsi województwa lubelskiego*. W: K. Markowski (red.), *Konsekwencje zmian demograficznych*. Rządowa Rada Ludnościowa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 134-152. Pobrańe z: https://kd.stat.gov.pl/images/publikacje/01_kd_konsekwencje_zmian_demograficznych_internet.pdf – data dostępu 8.04.2025.

Widarni E.L., Bawono S., 2021: *Human Capital, Technology, and Economic Growth: A Case Study of Indonesia*. The Journal of Asian Finance, Economics and Business, nr 5/2021, s. 29-35. DOI: <https://doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no5.0029>

Woźniak M.G., 2008: *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

Zagórska A., 2021: *Regionalny i lokalny wymiar demograficznego starzenia się Śląska a koncepcja aktywnego starzenia w regionalnej polityce senioralnej*. Wybrane aspekty. Studia Śląskie, nr 1/2021, s. 283-296.